

Niklas Luhmann

Ovdje izabran pristup teoriji moći utječe na pravac u kojem se očituju i prate interesi za povećanjem moći. Prilazi li se moći, primjerice kao što to čini Kurt Holm,¹ kao sposobnosti da se nekoga ošteti, pravac njena povećanja leži u veličini štete koju može uzrokovati onaj tko posjeduje moć i/ili u veličini protumoći koja bi efektivno mogla spriječiti oštećenje. Takav pristup možda i pruža metodološke i mjerno-tehničke prednosti, ali on ne obuhvaća osčujni redarstveni učinak moći, ili samo zaobilazno preko teorije prijetnje pomoću moći.² Uska asocijacija moći i opasnosti adekvatna je, zapravo, samo za arhaična društva i arhaično mišljenje,³ za društva bez izdvojenih komunikacijskih medija. Tvorba pojmova mora slijediti društveni razvoj. S teorijom komunikacijskih medija nastaje pojam moći koji uzima u obzir sposobnost povećanja učinka u promjenljivim društvenim uvjetima. Učinak je prenošenje reducirane kompleksnosti koje postaje sve kritičnije s kompleksnošću intersubjektivno konstituiranog svijeta, a uvjeti povećanja institucionaliziraju se u kôdu medija.

Sve mogućnosti povećanja nastavljaju se na temelje diferenciranja koda i procesa: na *generaliziranje simbola*.⁴ Pod generaliziranjem treba razumjeti uopćavanje smislenih orijentacija koje omogućuje da se zadrži identični smisao spram različitih partnera u različitim situacijama, da bi se na temelju toga donijeli isti ili slični zaključci o posljedicama. Na taj

*
N. Luhmann, *Macht*, n. dj., str. 31—59.

1
Vidi Holm (1969) i usporedi definiciju na strani 278: »Moć A spram B je sposobnost A da djelatom B pridoda negativne vrijednosti.«

2
koje onda dovode do poteškoća što su se htjele izbjeći izborom pojma moći. O tome vidi: Holm (1969), str. 282. O kritici metodoloških pojednostavljenja tog pristupa usp. također Krysmanski (1971), str. 65 i slijedeće.

3
Usp. Douglas (1966), posebno str. 94 i slijedeće.

4
Usp. Parsons (1951), str. 10. i slijedeća; zatim Parsons, Bales, Shils (1953), str. 41. i slijedeća.

način postignuta *relativna situacijska sloboda* reducira trud oko pribavljanja i vrednovanja informacija u pojedinačnom slučaju i štiti od potpunog preorijentiranja od slučaja do slučaja. Ona tako istovremeno apsorbira nesigurnost i omogućuje stvaranje komplementarnih *očekivanja* i ponašanja na osnovi očekivanja, no istovremeno time preuzima rizik ponašanja koje se, doduše, orijentira spram očekivanja ali nije sasvim adekvatno situaciji, rizik neiskorištavanja mogućnosti koje bi nudila konkretna situacija (otprilike: neiskorištavanje trenutačne slabosti posjednika moći) i propuštanja šansi da se uči. Fleksibilnost ponašanja u različitim situacijama pod jednim kôdom plaća se, barem isprva, nefleksibilnošću kôda. To vrijedi naročito kod normativnog, svjesno protučinjeničnog generaliziranja.

Pod simboliziranjem (simbolima, simboličkim kodovima) treba razumjeti to da se vrlo kompleksno izgrađeno interakcijsko stanje pojednostavljeno izražava, pa se tako može doživjeti kao cjelina. U prethodnom odjeljku analizirani uvjeti konstituiranja komunikacijskog medija moći ne mogu kao takvi biti stalna tema svijesti na obje strane. Oni se sažimlju i prikazuju jezičnim simbolima, znacima ili pak pomoću simboliziranja identiteta osoba. Izražajni oblici variraju — na primjer s obzirom na izvore moći, stupanj personalizacije, stupanj pravnosti itd. Simboliziranje kao takvo je neizostavno oruđe tvorbe moći. Jezik — ni u kojem slučaju samo teorijski jezik znanosti — raspolaže u tu svrhu »dispozicionim pojmovima« kao što su sila, sposobnost, potencija. Takvi izrazi prikrivaju okolnost da je moć modalitet komunikativnih procesa, tako što izraz mogućnosti istovremeno povezuju s pripisivanjem moći njenom posjedniku. U toj funkciji oni su sastojci samog kôda moći.

Dispozicioni pojmovi imaju kao simbolizirani potencijali osobine koje se mogu navesti: oni postižu pojednostavljenje tako što ne odražavaju niti anticipiraju ono što se omogućuje. Oni nisu modeli, karte, planovi; oni ne moraju biti slični onome što omogućuju. Oni umjesto toga pretpostavljaju — gotovo kao funkcionalni ekvivalent za sličnost — vrijeme i s vremenom dolazeće prilike. Simbolizira se stabilizirana mogućnost, spremnost za autokatalizu sistema koja može postati produktivna ako se ispune daljnji uvjeti.⁵

Na temelju simboličkog generaliziranja i potenciranja moguće je razviti različite kôdove za različite medije. Nije svaki red generaliziranih simbola, svaki tekst, svaka struktura već kôd u užem smislu. Pod kôdom razumijevamo strukturu koja je u stanju da *bilo kojoj pojedinosti unutar svog relevantnog područja potraži i dodijeli komplementarnu pojedinost*. Djelovanje takvih kôdova može se pojasniti pomoću specijalnih kôdova za pretvaranje tekstova u druge nosioce podataka u svrhu prenošenja ili strojne obrade vijesti. Međutim, postoji mnoštvo drugih slučajeva — na primjer na temelju enzima već kod predorganske evolucije (genetski kôdovi).⁶ Za sociokulturnu evoluciju najvažniji se kôd tvori pomoću jezika, i to tako da se jezik povezuje sa sposobnošću negacije, pa za najvažnije

5
Vidi pojam state of conditional readiness kod Mackaya (1972) str. 12. i slijedeća.

6
Usp. o molekularnim sistemima sa sposobnošću komplementarnih instrukcija: Eigen (1971), str. 492. i slijedeće.

jezične funkcije stoji na raspolaganju negacija koja točno odgovara iskažu.⁷ Upravo zbog te sposobnosti negiranja koju posjeduje jezična komunikacija potrebna je dodatna oprema uz jezik koja je sažeta pod nazivom komunikacijski mediji. Oni na drugi način moraju jamčiti svoju sposobnost da operiraju kao kôd. Vratit ćemo se na to pod 6) u svezi s raspravljanjem o binarnom shematiziranju.

Strukture sa svojstvom kôda imaju, čini se, veliku važnost za izgradnju kompleksnih sistema, možda su čak nužne. Razlozi takva kapaciteta učinka leže u selekcijskom tipu kôda, i to u kombinaciji univerzalizma i specifikacije. Kôd je u stanju da, relativno nezavisno od rasporeda u okolini sistema, svakoj pojedinosti dodijeli točno odgovarajući komplement, dakle, na primjer, svakoj jezičnoj komunikaciji odgovarajuću negaciju, svakoj istinitoj izreci odgovarajuću joj neistinu, svakom izdatku, odnosno primitku odgovarajuće suprotno knjiženje, svakom glasu njegovo slovo itd. Tako on proizvodi, ovisno o prilici (ali neovisno, ili samo za vrijeme trajanja odnosno vjerojatnosti procesa ovisno o rasporedu prilika), vlastite systemske spojeve kao pretpostavke daljnjih operacija.

U jednom vrlo elementarnom ili interakcijskom smislu moć je uvijek već kôd — naime utoliko što selekcijama djelovanja, koje se nastoji prenijeti, dodjeljuje točku po točku nepoželjne alternative (Vermeidunge alternative), dakle najprije podvostručuje mogućnosti koje su uzete u obzir. To, za kôdove tipično, podvostručuje omogućuje, kao što je pokazano, da se htijenju posjednika moći dodijeli htijenje onoga tko je podvrgnut moći. Tko je htio studirati, postaje pozivom na odsluženje vojne službe — i to tek tim pozivom — netko tko nije htio ići u vojsku,⁸ i tako dopijeva do komplementarnosti htijenja i nehtijenja koja je razrješiva u kontekstu moći. Tako putem moći nastaje iz difuzne impulzivnosti i spontanosti težnji socijalnog života »neprirodan« raspored htijenja i nehtijenja kao uvjet specifičnih operacija. To je ishodišno stanje: neizostavna pretpostavka svakog povećanja moći.

Zbog tog pravila podvostručena konstitucije komplementarnih nepoželjnih alternativa (Vermeidungsalternative) moć je uvijek već kôd. Ona otvara situaciju samo u dva pravca odvijanja radnje, u prilog ili protiv posjednika moći. To je tako reći moć u sirovom stanju. Relacioniranje tih dvaju pravaca može se još jedanput kodirati, tj. još jedanput podvostručiti, otprilike u dopuštene i nedopuštene kombinacije. Takvo *drugo kodiranje* odnosi se upravo na *relaciju* koja je uspostavljena pravilom podvostručena prvog kôda; ona ima svoj odnosni problem u specifičnoj problematici te relacije. U slučaju moći prevelike se proizvoljnosti mogućih kombinacija najprije moraju putem nepoželjnih alternativa ograničiti na očekivani format. *Drugo kodiranje* moći slijedi stoga u našoj tradiciji putem binarnog shematizma pravde i nepravde.⁹

7

O tome i o granicama negacijskih mogućnosti koje se jezično mogu artikulirati usp. Schmidt (1973).

8

Namjerno upotrebljavam prošli oblik da bih rekao da ispoljavanje moći partnera

dovodi u situaciju u kojoj bi trebao imati drugu povijest, naime povijest koja njegovim ciljevima daje selekcijsku jasnoću s određenim čelnim pozicijama.

9

O tome približe str. 48. i slijedeće.

Ni to nije na području komunikacijskih medija jedinstven slučaj. Tako se privredni kôd vlasništva, jednostavno pravilo da posjedovanje jednoga u točno odgovarajućoj mjeri znači istovremeno neposjedovanje drugih, na određenom stupnju razvoja drugi put kodira putem novčanog mehanizma. Novčanaj kôd podvostručuje šanse da se bude vlasnik putem (u sebi bezvrijednih) novčanih simbola. Na taj način se vlasništvo nad stvarima stavlja u pokret; ono tako reći može mijenjati osobe i s obzirom na tu mogućnost uvećavati svoju vrijednost, jer se razmjenjuje za novčano vlasništvo. Vlasnik novca dobiva kao nevlasnik određenih stvari šansu da ih stekne, i obratno. Usporediva problemska situacija nastupa u logičkom shematizmu medija istine čim proces negiranja postane refleksivan i kao takav se legitimira u medijskom kôdu. Tada se, da upotrijebimo jednu Bachelardovu formulaciju, istine »dijalektiziraju« s obzirom na njihovu mogućnost da postanu neistine, isto se, samo obrnuto, događa s neistinama.¹⁰ Sam duh, tako se čini suvremenicima te promjene, postaje historijski. Ali povijest nije kôd. Drugo kodiranje istine označeno je nazivima kao što su dijalektika ili viševrijednosna logika, ali dosada u svojoj strukturi nije učinjeno prozirnom.¹¹

Druga kodiranja samo su jedan element povećanja prijenosnog učinka komunikacijskih medija u uvjetima mijene društvenostrukturalnih zahtjeva. Bilo bi potrebno da se pomnije istraže u okviru jedne opće teorije komunikacijskih medija. Povećanje moći po mjeri zahtjeva koji se društveno razvijaju ovisi, osim toga, o daljnjim simbolima koji se asociraju s kôdom moći. Povećanje ne treba pojmiti samo kao više generaliziranje simbola kôda na jednodimenzionalnoj skali. Naprotiv, promjene razine moći nailaze u društvima koja postaju kompleksnija na mnoštvo raznolikih problema čija se rješenja moraju suinstitucionalizirati u kôdu moći. Nije svaki oblik rješenja problema kompatibilan s drugima, a svi oni imaju svoje disfunkcije. Njihov ukupni efekt određuje razinu funkcioniranja društveno izdvojene moći. A sada ćemo razmotriti listu takvih problema, iako nećemo moći potpuno obuhvatiti opstojeće međuzavisnosti. Pri tom ćemo se neprestano držati pitanja koja bi se mogla razraditi i za druge medijske kôdove.

1. Simboličke generalizacije omogućuju da se postupak prenošenja reducirane kompleksnosti dijelom *prevede s razine eksplicitne komunikacije na razinu komplementarnog očekivanja* i da se tako odtereti dugotrajan, težak, zbog jezičnog posredovanja neistančan, komunikacijski proces.¹² Anti-

10 Vidi Bachelard (1938); isto (1940).

11 Usp. o tome Günther (1959); isto (1967). Dalje o neriješenosti odgovarajućih problema kôda u sistemskoj teoriji sam Hejl (1971, 1972).

12 Iste pojave su kod drugih komunikacijskih medija funkcionalno važne. Potpuno je nezamislivo neprestano komunikacijsko posredovanje djelatnih istina o kojima se mora glasati. U ljubavi uzvišeni osjećaj

sporazumljenosti počiva upravo na nepotrebnosti nezgrapnih sredstava jezične komunikacije (utoliko su vrlo problematični Berger, Kellner, 1965), i izazivanje izričite komunikacije može već biti znak krize. Isto tako redarstvena uspješnost komunikacijskog medija novca počiva uglavnom na računskim operacijama koje su samo u graničnim slučajevima upućene na eksplicitno testiranje tržišta, raspitivanje o cijenama itd. U svim tim slučajevima pretpostavlja se diferenciranje kodovnih simbola i tema

cipacija onoga tko je podvrgnut moći odvija se onda *dvoslojno*: ona se ne odnosi samo na reakcije posjednika moći u slučaju neizvršenja njegovih želja, dakle na nepoželjne alternative, nego i na same želje. Posjednik moći ne mora čak ni zapovjediti, već se i njegove neizrečene zapovijedi izvršavaju. Čak i inicijativa za zapovijed može prijeći na podanika; on se raspituje, ako mu je nejasno što bi moglo biti zapovjedbno. Eksplicitna komunikacija ograničava se na neizbježivu rezidualnu funkciju. U određenom opsegu tim se oblikom povećanja moći prenosi moć na podanika: on odlučuje kada će uključiti posjednika moći i na taj način dobiva ne samo utjecaj nego i moć, naime nepoželjne alternative da se posjednika moći uvijek ili pak uopće nikako ne stimulira da zapovijeda.¹³ U disfunkcije moći koja se vrši bez komuniciranja pripadaju ograničenja formaliziranja i centraliziranja.

2. Ona dvoslojna anticipacija a) moći i b) temâ moći zahtijeva određeno odvajanje tih dviju razina i stoga različito osiguranje mogućnosti očekivanja na obje razine. Taj zahtjev upućuje na daljnje oslabljenosti potpuno izgrađenih medijskih kôdova: *dvostepenost tvorenja simbola*. Kôd samog medija mora se razlikovati od onih simbola koji signaliziraju selekciju ili selekcijsku spremnost, prenose teme i mnijenja i utvrđuju odgovarajuće sadržaje očekivanja. Kôd stoga može putem prikladnih simbola, na primjer službi i kompetencijâ, jamčiti moć koja je relativno tematski nezavisna.¹⁴ Tematska nezavisnost omogućuje vremensko razdvajanje tvorenja i primjene moći¹⁵ i olakšava inicijative.

Sam medijski kôd sastoji se tako iz simbolički generaliziranih pravila mogućih kombinacija drugih simbola koji tek započinju proces selekcije doživljavanja i djelovanja. Kôdu istine pripadaju, primjerice, opća pravila logike, odnosni pojam istine, kriteriji metodičke prihvatljivosti itd., ali ne i posebne teorije koje bi da budu istinite ili pojedinačne spoznaje. Isto tako kôdu moći pripada samo simboliziranje izvora i granica moći,

koje se nastoje reducirati. Na to ćemo se vratiti u tekstu.

13
O tome iz organizacijske okoline *Mechanic* (1962); *Rushing* (1962); *Kahn, Wolfe, Quinn, Snoek* (1964), str. 198. i sljedeće. Usp. dalje: *Walter* (1966). Moja je pretpostavka da su moderne tendencije prema susretljivom, permisivnom, stilu rukovođenja koji uključuje participaciju posljedica te okolnosti da pretpostavljeni ionako nemaju veću moć; drukčije formulirano: Nužna su povećanja moći rasterećenjem komunikacijskog procesa, ali to pretpostavlja određenu podjelu prirasta moći. O tome pobježe Niklas Luhmann «Macht», str. 98. i sljedeće.

14
Značenje takve tematske nezavisnosti može se spoznati na suprotnom primjeru — na sistemu kao što je sveučilište ili fakultet, koji tematski nezavisnim fluktuiranjem gotovo neutralizira jaču

personalizaciju moći, pa upravo zbog toga ne može biti upravljani pomoću moći, niti mu se pomoću nje može izvana pristupiti. Usp. o tome izvanredne analize *Buchera* (1970). U svakom slučaju, čini se da je sveučilište kao organizacija specijalizirana za istinu i odgoj upućeno na neutraliziranje moći. Danas se sve više onaj dinamički, za konsens sposoban pat moći osoba zamjenjuje statičkim patom moći grupnog sukoba u kojem onda faktičku moć vrši «uži krug» koji je zainteresiran za poslove.

15
Čini se da je to razdvajanje važnije kod moći nego kod novca. Vrlo je lako sakupiti novac od onih koji se tek pomoću sakupljenog novca mogu uvjeriti da se novac mora sakupljati; jer postoji kredit. Kod moći bi ekvivalent bilo obmanjivanje sredstvima moći koja tek nastaju obmanom.

itd., ali ne i pojedinačne selekcije posjednika moći, njegove želje, njegove naredbe. Sam kôd može onda nadživjeti mijenu tema te se može stabilizirati relativno nezavisno od nje.

Izdvajanje i povećanje medijske funkcije bitno ovisi o stupnju apstrakcije pomoću kojega se može uspostaviti ta višestepenost. Bitan korak prema diferenciranju razina jest *depersonaliziranje medija*. U onoj mjeri u kojoj ono uspijeva, prijenosni učinak ne ovisi više o osobi koja selektira nego još samo o uvjetima kôda. Osoba onoga tko zna istinu ili posjeduje moć predstavlja tada još samo faktor očekivanosti tematskih izbora ili redukcija, nije, međutim, više konstitutivna za samu istinu, odnosno moć. U toj svezi odlučujuću važnost za kôd moći imalo je diferenciranje službe i osobe i vezivanje moći za službu, a ne za osobu.¹⁶ Ako je to diferenciranje osigurano, moguće je da u okviru jednog kôda moći i posjednici moći — tako reći kao koncentrirana selekcijska pripravnost — budu birani, a po potrebi i izmijenjeni.

Višestepenost donosi prednosti generaliziranja a da to ne mora platiti neodređljivošću i odricanjem mogućnosti konkretiziranja. Službe se mogu zaposjedati. Istovremeno s diferenciranjem simboličkih razina nastupa jedan sekundarni problem — naime pitanje da li i u kojem opsegu se komunikacijske poteškoće mogu transformirati na razinu problema kôda.¹⁷ Zbog toga u interakciji postoje kritični pragovi koji izazivaju metakomunikaciju o moći ili čak postavljanje pitanja moći. Na to se odnosi mnoštvo sekundarnih strategija — primjerice izbjegavanje vidljivosti (ili čak samo vidljivosti vidljivosti) prijestupa,¹⁸ zaobilaženje, prešućivanje ili zajedničko umanjivanje sukoba;¹⁹ izbjegavanje da se popuštanje posjednika moći protumači kao presedan; očuvanje poštivanih formi u slučaju nepokornosti u samoj stvari itd. Uvjeti za višestepenost simboličkih razina, prije svega razdvajanje službe i osobe, pretpostavljaju organizaciju; njene posljedice i posljedične strategije mogu se zbog toga najbolje proučavati u organizacijskoj okolini.

3. Pretpostavi li se da je moguće izvršiti diferenciranje medijskog kôda i komunikacijskih tema,²⁰ dolazi se do pitanja da li je i kako je moguće da kôd *upravlja izmjenom tema*. Razlikovanje dvaju smislenih razina opravdano je samo ako kôd konkretno ne propisuje što treba da bude narče-

16

Čini se da je za političku propast kineskih teoretičara i savjetnika vladalaca, zvanih legisti, jedan od bitnih razloga bio nedostatak razdvajanja službe i osobe vladara. Posljedica je toga bilo to da se već visoko apstraktna, od morala oslobođena teorija i praksa moći povezala s konkretno određenim vladarskim ličnostima, a s njihovim odlaskom ona je propadala. Usp. o tome: *Vandermeersch* (1965), posebno str. 175. i slijedeće. Suvremeničke refleksije posreduju dojam da se zbog toga previše inteligencije moralo trošiti na promatranje vladara. Vidi, na primjer, *Han Wei Tzu* (1964), također *Bünger* (1946).

17

O tome još jedanput na str. 58. i slijedećoj.

18

Jedan od mnogih primjera: *Bensman, Gerver* (1963).

19

Na ovo bi se mogla odnositi tvrdnja *Evana* (1965) da se na višim položajima može uočiti više otvorenih sukoba.

20

Moć, dakle, nije više sadržana u naredbama — kao što ni ljubav nije sadržana u ljubavnim aktima, istina u riječima ili rečenicama, novac u kovanicama.

no. Kôd ostaje, kao i sam jezik, apstraktan i zato što ne utvrđuje redosljed kojim se komunicira o temama. S druge strane, on ne može biti potpuno indiferentan spram granica i mogućnosti tema. On definira uvjete mogućnosti tema koje je moguće obrađivati pod određenim kôdom, i pitanje je u kojoj mjeri takvi »uvjeti mogućnosti« preuzimaju istovremeno regulativnu funkciju za grubo upravljanje komunikacijskim procesom.

U slučaju kôda istine na ovom bi se mjestu moralo obraditi teško pitanje da li se i na koji se točno način izmjena teorija orijentira prema istini; da li, primjerice, kôd istine sadrži kriterije prema kojima je moguće zamijeniti stare novim, lošije boljim teorijama. U slučaju moći djelatni okvir medija dopušta jasnije oertavanje problema pomoću organizacije. Uz pretpostavku organizacije, moguće je već obrađeno razlikovanje službe i osobe ugraditi u kôd moći. Time barem stoji na raspolaganju mogućnost da se izmijene premise odlučivanja s obzirom na osobe, zadatke i organizaciju, orijentirajući se prema neizmijenjenim strukturama.²¹ U onoj mjeri u kojoj zakaže mehanizam organizacijske definicije mjesta postaje upitan i taj oblik kodiranja izmjene tema. To vrijedi naročito za vrhunske pozicije političkog sistema. Međutim, čak i tu ima primjera dobro institucionaliziranih rješenja našeg problema — primjera da se politička moć može doseći samo ako se posjednik moći istovremeno podvrgne uvjetima izmjene političkih tema ili čak vlastite osobe.

4. Naše slijedeće gledište tiče se stvaranja lanaca djelovanja. Time se misli na poredak procesa moći koji povezuju više od dva partnera na način da A ima moć nad B, B moć nad C, C moć nad D itd., sve dok lanac ne završi kod partnera koji nema više nikoga ispod sebe. Kod drugih medija nailazi se na odgovarajuće poretke — primjerice lanci razmjenskih poslova posredovanih novcem,²² lanci ustanovljenih istina, odnosno neistina kao temelj daljnjih istraživanja u znanostima²³ ili također lanci povećanja selektivnosti ljubavi koji su zbog strukturalne ograničenosti na dvije osobe prisiljeni da se vraćaju u sebe. Moć služi kao katalizator za izgradnju lanaca djelovanja. Ako je moguće pretpostaviti moć na različitim mjestima, dospijeva se tako reći u iskušenje da se stvore lančane kombinacije u kojima se selekcija jednog akta nadovezuje na prethodne ili ih ona anticipira kao posljedične selekcije sve do njihova dovršenja. Češće nego što bi to bio slučaj kod slučajnih koincidencija interesâ, doći će i do stvaranja dugoročnih lanaca djelovanja koji se opravdavaju kombinacijama dobitaka.

Takva povećanja učinka zahtijevaju specifikaciju medija. Ne mogu se očekivati u proizvoljnim kombinacijama koje protječu uzduž i poprijeko, jer konačno svatko ima utjecaj na nekoga. Ni puka kauzalna veza između izvorâ moći vjerojatno nije dovoljna. Govorit ćemo o lancima samo onda ako i ukoliko A može raspolagati, ne bilo kojim djelovanjem B, nego upravo njegovim vršenjem moći; ako za A stoji na raspolaganju moć B

21
Usp. o tome Luhmann (1971.a), str. 188.
i slijedeće, 207. i slijedeća; Grunow (1972),
posebno str. 18. i slijedeće.

22
Na tom primjeru Blain (1971) pokušava
razviti alternativu Personovu
razmjenskom modelu komunikacijskih
medija.

23
O tome Bachelard (1938).

nad C. Dakle, takav lanac nemamo već onda ako kralj može zapovijedati generalu, ovaj može davati upute svojoj ženi, a ona slugama, koji pak zbog svoga položaja mogu tiranizirati svoje susjede; lanac je prisutan samo onda ako je posjedniku moći omogućeno da poseže kroz njega.

Definirajuća značajka stvaranja lanaca jest, prema tome, refleksivnost procesa moći, to jest mogućnost njegove primjene na sebe samoga. Usporedba s drugim refleksivnim procesima²⁴ pokazuje da je to procesna struktura koja traži mnoge pretpostavke, a ima vrlo veliki učinak. Ona pretpostavlja dovoljno generaliziranu funkcionalnu definiciju identiteta procesa koji se primjenjuje na samog sebe — jer što bi drugo ovdje značilo: primijeniti na samoga sebe? Refleksivni se mehanizmi susreću, dakle, samo u sistemima koji posjeduju dovoljno jasne granice i mogu funkcionalno specificirati svoje procese. Postajanje političke moći refleksivnom zahtijeva, primjerice, odgovarajući stupanj izdvajanja hijerarhijskih struktura kao i dovoljnu mjeru razdvajanja uloga.²⁵ Proteže li se refleksivnost i na najvišeg posjednika moći, čineći ga članom lanca moći i izlažući ga, dakle, golemom povećanju vlastite moći, politički se sistem mora još jače izdvojiti, a politička moć još jače specificirati.²⁶ Tvorba lanaca proizvodi tako brane protiv takve upotrebe moći koja je strana funkciji i sistemu kao preduvjet njenog povećanja, dosega i sposobnosti interveniranja. Ta tvorba, međutim, ne sprečava da u samom lancu nastane povratna, recipročna moć podanika nad svojim pretpostavljenim, pretpostavljenog nad svojim ministrom, ministra nad svojom frakcijom.²⁷ Čak je vjerojatno da u strukturalne osobine lančano proizvedene moći, moći pripada to da proizvodi suprotstavljenu moć, zato što moć sistema nadilazi moguće selekcijske kapacitete pojedinačnog posjednika moći, pa dispozicijska sila članova služi njima samima kao vlastiti izvor moći. Tada se kôdovi moći treba da diferenciraju prema »formalnom« i »neformalnom«. Najveća formalno/neformalno sakupljena moć naći će se u čvorišnim mjestima ispod vrha.

Tvorba lanaca ima funkciju da stavi više moći na raspolaganje nego što je posjednik moći može vršiti — u graničnom slučaju političkog izbora: svu moć staviti na raspolaganje onima koji je uopće ne mogu vršiti. Tvorba lanaca omogućuje tako povećanja moći koja sežu preko selekcijskih kapaciteta pojedinačnog posjednika moći. Artificijelnosti takva povećanja moći odgovaraju zahtjevi koji se postavljaju kôdu moći; ono se, primjerice, ne može realizirati bez binarnog shematiziranja — vidi pod 6) — bez diferen-

24

Vidi *Luhmann*, *Refleksivni mehanizmi* (1970), str. 92—112.

25

Za granični slučaj interesantan je *Smith* (1960).

26

To se jasno pokazuje na kritičnom mjestu: na uređenju političkih izbora koji, doduše, omogućuju izmjenu najviših posjednika moći, ali *upravo zbog toga počinjavu na izdvojenoj strukturi uloga, tako da politički birač vjerojatno nije u stanju da svoje interese iz drugih uloga pretvori u političku moć.*

27

I o tome vrijedi pročitati priloge *Smitha* (1960), str. 27. i slijedeće; o problemima teorije moći oko recipročne moći usp. dalje: *Wrong* (1968), str. 673. i slijedeće.

ciranja kôda i temâ moći i bez diferenciranja službe i osobe. Istovremeno raste rizik od prekidanja lanca i njegova blokiranja recipročno stvorenom protumoći, pa se i ođavde nadaju zahtevi kôdu moći, prije svega oni koji se tiču razdvajanja formalne i neformalne moći.

5. Razlikovanje formalne i neformalne moći označava neosporenu činjenicu velikog značenja, međutim ono u postojećoj formulaciji teorijski ne pruža mnogo. Pri usporedbi s drugim komunikacijskim medijima zamjećuje se da problem ima općenitije značenje. Mi ćemo ga označiti pojmom *sporedni kôd*.

Takvi se sporedni kôdovi stvaraju kada komunikacijski mediji s rastućom kompleksnošću društva moraju udovoljiti rastućim zahtjevima koji se postavljaju prenošenju selekcijskih učinaka. Tada pored navlastitih komunikacijskih kôdova koji se moraju apstrahirati i specificirati nastaju suprotstavljeni sporedni kôdovi koji sa suprotnim osobinama mogu ispunjavati otprilike *istu funkciju*. U znanstvenom se sistemu, na primjer, procesi komunikacije i prerade informacija oslanjaju ne samo na oficijalno priznate kriterije istine nego, što je pored toga vrlo značajno, i na reputaciju.²⁸ Intimni odnosi ne orijentiraju se samo prema kôdu ljubavi nego istovremeno tvore konkretnu povijest isprepletenih biografija koja može više ili manje dalekosežno zamijeniti kôd. Novac je u sebi toliko kompleksan da obično nisu potrebna sporedna sredstva plaćanja, koja se ipak pojavljuju u kriznim vremenima, prije svega prilikom inflacije — otprilike u obliku bijega u stranu valutu, zlato, cigarete, zemljište, koji bolje ili lošije preuzimaju dio funkcija novčanog kôda. Odnos formalne i neformalne moći samo je još jedan slučaj tog općenitijeg stvarnog sklopa.

Sporedni kôdovi imaju svagda tri međusobno povezane osobine, naime 1) veću konkretnost i ovisnost o kontekstu, 2) manju društvenu legitimacijsku sposobnost, dakle i manju »prikazivost« i zbog toga 3) upućenost na unutarstemske funkcioniranje uz posebne pretpostavke s obzirom na istančanost, poznavanje okoline i povijesti, povjerenje i (!) nepovjerenje, koji nisu prisutni u okolini.²⁹ Sve to vrijedi i za neformalnu moć — koja nastaje ovisno o radnim i kooperacijskim uvjetima. Neformalna moć može i mora neprestano nositi *jedan dio* funkcijâ kôda, na toj osnovi ona u iznimnim situacijama može preuzeti *više* funkcija, sve do graničnog slučaja kada formalna moć služi još samo kao fasada koja opravdava odluke spram okoline. Razdvajanje i simultana upotreba glavnog i sporednog kôda pretpostavlja tako dovoljnu izdvojenost sistema i razdvajanje interne i eksterne upotrebe medija.

6. Uspješni komunikacijski mediji mogu doseći oblik i selekcijski učinak kôda samo ako angažiraju *binarni shematizam* koji dvovrijednosno unaprijed strukturira moguće operacije. Dvovrijednosnost je uvjet konsti-

28
O tome Luhmann, Samoreguliranje znanosti (1970), str. 232—252.

29
Zanimljivo je da se, čini se, u slučaju istine/reputacije relevantnost vanjskih odnosa obrće: u društvenoj okolini znanstvenog sistema razumljiva je znanstvena reputacija kao autoritet, ali ne i navlastiti teorijski standardi i metodički kriteriji iznalaženja istine.

tucije simbolički generaliziranih kôdova, zato što je samo u tom obliku moguće kombinirati univerzalizam i specifikaciju, naime samo je tako moguće *svakoj* relevantnoj pojedinosti jednoznačno dodijeliti *određenu* drugu pojedinost. Istina se, na primjer, treba li biti više od zajedničke konstrukcije zbilje, mora strukturirati dvovrijednosnom logikom. O tome ovisi mogućnost istraživanja — istraživanja u smislu (načelno beskrajnog) lanca progresivnih operacija čije selekcije se nastavljaju jedna na drugu. U kôdu ljubavi zahtjev za ekskluzivnošću i njegovo institucionaliziranje u braku imaju istu funkciju.³⁰ U slučaju novčanog kôda vlasništvo (uključujući slobodu u smislu prava privrednog raspolaganja vlastitom radnom snagom) ispunjava funkciju jednoznačnog razdvajanja posjedovanja i neposjedovanja, što je pretpostavka upravljanja očekivanjima ekonomskih računa i transakcija.³¹ Vlasništvo se može institucionalizirati samo uz pomoć binarnog shematizma pravde/nepravde. Ista ovisnost o pravnom sistemu dana je u slučaju moći. Moć je »po prirodi« difuzno i fluktuirajuće raspršena. Samo uz pomoć razlikovanja zakonite i nezakonite moći moguće ju je svesti na razgovijetan alternativni izbor.

Suprotno prividu, binarni shematizmi ne služe razdvajanju nego povezivanju suprotstavljenoga. Oni olakšavaju prijelaz od situacijske definicije u njenu suprotnost, tako što za to zahtijevaju samo negaciju za koju se dozvoljava ispostavlja u sistemu — to je tehnika paradoksalne integracije. Između istine i neistine postoji uža veza nego, primjerice, između istine i ljubavi. Prije svega, takav se binarni integracijski princip može apstrahirati, specificirati i univerzalno postaviti, dok bi sveže između različitih medijskih kôdova (istina/ljubav, moć/novac) morale biti uređene mnogo konkretnije i bliže situaciji, zato što se ne može tvrditi općenitost ni isključivanja niti sveže.

Kao sastavni dijelovi medijskog kôda, dvojne paradigme služe za izdvajanje parcijalnih društvenih sistema. One olakšavaju i uvjetuju negacije unutar specifičnog shematizma i na taj način omogućuju sistemsko-specifično prakticanje društveno univerzalnih relevantnih funkcija.³² Međutim, takvi shematizmi, kao i drugi elementi kôda, imaju i zadržavaju na sebi nešto umjetno i problematično; oni se kao takvi moraju oktroirati³³ (bez obzira na pitanje kako — i kome! — se rasprodjeljuju posjedovanje/neposjedovanje, pravda/nepravda, ljubav/uskraćivanje ljubavi, istina/neistina). S druge strane, oni imaju funkcije kojih se ne može odreći,

30

Ta usporedba ne može se ovdje razraditi, ali se mora zaštititi od mogućeg nesporazuma. Binarni shematizam ljubavnog odnosa ne sastoji se u dvojnosti partnera, nego u tome da se javni svljet podvostručuje privatnim svijetom u kojem se svi događaji još jedanput mogu vrednovati s obzirom na to što znače za doživljavanje partnera. Budući da se pri tome uvijek radi samo o jednom (ukupno dakle o dva) partnera, jednoznačnost tog dodjeljivanja omogućuje paralelno vrednovanje. Dvojnost partnera koju propisuje

ljubav/brak samo je pravilo podvostručenja, ali ne i sama dvostrukost. Podvostručenje se tek mora izvršiti po mjeri one simboličke instrukcije. To znači: ona može završiti neuspjehom.

31

O tome Luhmann (1974.a), str. 60. i slijedeće.

32

Na to se nadovezuje str. 46. i slijedeće.

33

O tome Kelly (1958); Weinrich (1967).

tako da puki protest protiv dvojne paradigme — primjerice u ljubavi, ili u odnosu na vlasništvo — mora ostati nešto ideološko, ako se za sam medij ili za funkciju binarnog shematiziranja ne razviju ekvivalenti. Problem leži u *presumptivnoj potpunosti* sheme, u zahtjevu za konstrukcijom totaliteta mogućega putem suprotnosti.³⁴ Stupaj institucionaliziranja komunikacijskog medija može se, između ostalog, prepoznati po tome u kojoj mjeri se nametanje njegova binarnog shematizma priznaje nezavisno od konkretne raspodjele šansi. Ako je to slučaj, i u mjeri u kojoj jest, razvoj se odvija unutar binarne sheme i uz njenu pomoć — otprilike kao transformacija istine u neistinu, potvrđivanja pravde u potvrđivanje nepravde.

Sve se to može formulirati nezavisno od posebnosti kôda moći. Medijska teorija rasterećuje teoriju moći od problema koji za nju nisu specifični. Sorelovo razlikovanje force od violence³⁵ kao vršenje moći od strane odnosno protiv zakonitog posjednika moći utoliko nije problem specifičan za moć. Međutim, usporedba istovremeno otkriva posebnosti kôda moći. Nametanje shematiziranja zakonite i nezakonite moći upućeno je na normativni oblik, zato što se kod tog medija radi o uračunljivom djelovanju na obje strane. Ono se oslanja na protučinjenična očekivanja i nesigurno i neprecizno zahvaća zbilju moći. I nezakonita moć je moć, i to u drugom smislu nego što je i neistina istina. Ona je realna moć koju zakoniti posjednik moći neprestano anticipira, a nije samo mogućnost na čije ispunjenje se u posjedu negacijskih mogućnosti može čekati s nestrpljenjem i spremnošću da se uči.

To istovremeno znači da se odnos moći i prava stvara teže nego odnos istine i logike. Rasporedi moći mogu tendencijski ugroziti pravni poredak, *i ta tendencija nagoni, zato što se odnosi na djelovanje, na odluku, na prilagodavanje pravnog stanja stanju moći*. Naprotiv, izmjena teorijâ rijetko se kada odvija na osnovi diskrepancije istine i logike.³⁶ Na području znanja podnose se čak istine (na primjer Aristotelova istina o nesposobnosti za istinu budućih kontingencijâ) koje proturječe binarnom shematizmu logike kao takvom a to da ti uvidi ne omctaju operativne funkcije dvovrijednosne logike.

Diferenciranje različitih medija i različitih binarnih shematiziranja vodi kompliciranim međuzavisnostima, zato što se dvojne paradigme međusobno ne mogu uskladiti. Učinci povećanja jednog medija difuzno pogađaju ostale. Ponekad se pojavljuju strukturalno signifikantne sveze. Tako pravni mir kojega osigurava moć omogućuje povećanje mogućnosti da se posjeduje *ili ne posjeduje* vlasništvo. A vlasništvo je, opet, kao što je to već Locke znao, uvjet pravednosti *ili nepravednosti*. U tom odnosu

34
To je prastari problem konstrukcije svijeta kod arhajskih društava, koji se u kasnijim društvima zbog rastućeg diferenciranja uglavnom delegira pojedinačnim medijima i tako dobiva racionalniji, lakše razvrstljiv, a istovremeno utoliko nevjerovatniji oblik. O starijim oblicima vidi, na primjer, *Massart* (1957); *Yalman* (1962); *Leach*

(1964). Novija verzija istog problema nalazi se u Arrow-teoremu koji pogađa vrlo restriktivne uvjete u kojima se mnoštvo kompleksnih gledišta da izraziti odlukama da/ne. Usp. *Arrow* (1963).
35
Usp. *Sorel* (1936).
36
Usp. *Kuhn* (1967).

medijâ moći i novca učinak jednog medija povećava, dakle, *disjunkciju drugoga*. Komplikirani odnos napetosti koji iz toga nastaje — a ne naivna pretpostavka da vlasnici posjeduju moć — karakterizira »političku ekonomiju« građanskog društva. A odavde proistječu, da se vratimo temi moći, određeni zahtjevi kôdu i mjeri potrebne moći, koji danas tendencijski vode ponovnom politiziranju privrednih pitanja i time smanjuju diferencijaciju društva u tom smislu.

Posljednji prilog problemu binarnog shematiziranja odnosi se na stupanj realizacije. Vjerojatno sve dvojne paradigme imaju svoje rules of evasion. Bilo bi zanimljivo, iako ovdje nije provedivo, slijediti to pitanje na području istine (logike), ljubavi (braka) i novca (vlasništva). Na području moći (prava) fenomen proizvođenja recipročne protumoći u lancima moći, uz diferenciranje formalne i neformalne moći, vjerojatno treba ovamo svrstati. Binarni shematizam zakonite i nezakonite moći može se primijeniti samo na formalnu moć. Ona je definirana upravo time. Ali neformalna moć može, kao što znamo, biti veća od formalne a da ne dopijeva pod taj shematizam. Samo pravo se — kao odgovarajuća, odnosno neodgovarajuća situacijska definicija — uključuje ili isključuje u unutarstemske interakcijama. Shematizmom zakonite/nezakonite moći upravlja se onda pomoću jednog drugog, unutarstemske shematizma formalne/neformalne moći, kojim se samo upućeni mogu služiti. Ta komplikacija pretpostavlja operativno diferenciranje sistema i okoline koje je spoznatljivo za same sudionike.

7. Rules of evasion potrebna su samo onda i u onoj mjeri u kojoj kôd s binarnim shematiziranjem zahtijeva za sebe *univerzalnu relevantnost*. S tom već naznačenom značajkom nailazimo na daljnju karakterističnu funkciju izdvojenih medijskih kodova. O univerzalizmu ćemo govoriti, nastavljajući se na Parsons, samo onda ako se predviđa da se odnosi spram smisla aktualiziraju prema općim kriterijima i nezavisno od osobina partnerâ koji sudjeluju u određenoj situaciji.³⁷ Univerzalistički kôd moći nastaje, prema tome, onda kada se vrši funkcija prenošenja, doduše ne bez posjednika moći i podanika ali neovisno o njihovim osobinama, prema općenito navodivim uvjetima.

Upravo se za moć, gdje se selekcije partnerima računaju kao odluke, taj uvjet može samo teško ispuniti — usporedi li se, na primjer, sa slučajem novca ili istine. Pa ipak se u kompleksnim društvima ni moć ne može institucionalizirati bez univerzalističkog kôda. Simboli koji se mogu univerzalno upotrijebiti i pozvati u »određenim« situacijama koje dolaze u pitanje pretpostavka su za to da se uopće mogu stvoriti očekivanja i pripremiti pouzdani temelji djelovanja za još nepoznate ili još neutvrđene situacije. Bez primarno univerzalističke orijentacije nije moguće ni stvaranje lanaca, ni priprema za otvorenu budućnost koja bi sezala dovoljno daleko, ni visoka društvena mobilnost s neprestano se izmjenjujućim sudionicima.

37

Usp. Parsons, Bales, Shiles (1953), str. 45.
i slijedeće, 81; isto (1960). Usp. i Blau
(1962).

Odatle izlaze zahtjevi simbolima kôda moći. Primjerice, mora postojati mogućnost da se citirajući ih — citira svatko, kad god dođe do situacije u kojoj se mora upotrijebiti moć. Oni ne isključuju proizvoljnost upotrebe moći u situaciji ili u pojedinačnoj odluci, ali je isključuju kao smislenu, lančanu strategiju koja računa na rasterećenje putem očekivanja. U takvim okolnostima moć je, primjerice, lakše simbolizirati putem »odluke« nego putem »volje«. Funkcionalna specifikacija i kondicionalno programiranje — odnosi koji se mogu relacionirati pomoću »ukoliko« ili »uvijek kada« — vrlo su podobni za preciziranje univerzalističkog zahtjeva moći. Oni istovremeno pojašnjavaju da moć koja se mora zahtijevati i unaprijed garantirati za nepoznate situacije nipošto nije apsolutna, neograničena moć. Stabiliziranje moći u obliku prava jedan je — ali ne jedini — temelj univerzalističke mogućnosti specificiranja.³⁸ Još ćemo se vratiti značenju koje u toj svezi imaju kaserniranje i monopoliziranje fizičke sile.

Upravo skicirane funkcije sugeriraju, i to se od početka razvijenih kultura može promatrati prije svega u prednjeazijskom i onda u evropskom prostoru, normativno, pravno i moralno vezivanje posjednika moći za njegovu moć, koje kao takvo ima strukturalne posljedice. Svoju moć on treba da iskorištava za dobro, za zaštitu prava i siromašnih. Naličje toga je da se time žrtvuju oportunist i prilagođavanje situaciji. Unutar lanca vlastitog ponašanja posjednik moći prisiljen je da se konzistentno ponaša. Legitimacijski mit ima kao posljedicu veću upotrebu moći. Teško je odustati od započetog projekta, ako mu se pristupilo s normativnog stajališta. Svaki angažman čini posjednika moći neslobodnim, on je prisiljen da ga nastavi. Ako nešto čemu je sklon ima snagu zakona, on mora postati oprezan u iskazivanju naklonosti. Bez obzira na sav oprez i svu taktičku spremnost na nedosljednost, pri takvim je ishodišnim uvjetima vjerojatno da se normativizam, moralizam i faktičko izigravanje moći međusobno pojačavaju. U takvim okolnostima politika zadobiva funkcionalni primat u društvenom sistemu.

Napokon, posebno su značajni i aktualni problemi posljedica koje nastaju kada medijski kôdovi funkciju binarnog shematiziranja s ugrađenom preferencijom (za istine, zakonitost, ljubav, posjed) kombiniraju s univerzalističkim zahtjevom za važenjem. Ta kombinacija kao takva ima posljedice za kôd. Naime, ako se već oktroira dvojna paradigma, nemoguće je *istovremeno* unutar te paradigme iznuditi nepovoljnu alternativu. Takav kôd mora *svakome pružiti mogućnost* da doživljava i djeluje u smislu preferirane alternative kôda. Svakome mora biti omogućeno da istinito doživljava, da vrši zakonitu moć ili da dopusti da to netko čini za njega, da stekne vlasništvo, da voli, odnosno bude voljen. Ta mogućnost zagaranirana je barem u obliku isključenja nemogućnosti. Već i zbog tih razloga princip neproturječnosti pripada u kôd istine kao i u kôd moći. Osim toga, time se isključuju određena sadržajna oblikovanja simbolâ kôda — na primjer definicija istine kao božje tajne ili prava kao

38

To je zato što su se u pravu već vrlo rano i vrlo dalekosežno izgradile univerzalističke orijentacije da bi osigurale rješavanje pravnih sukoba prema

unaprijed utvrđenim kriterijima, neovisno o konkretnim značajkama i situacijskim definicijama sudionika.

sume optuženih formula držanih u tajnosti. Vlasništvo onda mora biti ili zajedničko ili za svakoga stjecivo. Napokon, tim postavljanjem medijskog kôda moguće je legitimirati želje i zahtjeve koji konkretnije ocrtavaju pristupačnost preferirane alternative, čak i takve kao što su reformske politike pojednostavljenja i javnosti prava, preraspodjela vlasništva, ukla- njanje nezaposlenosti itd.

8. Uspije li se povezati kôd moći s binarnim shematizmom pravde i nepravde i uspije li se ta sveza univerzalno relevantno postaviti, to ima dalekosežne posljedice za stupanj tehniziranja moći, naime za njenu, od konteksta relativno nezavisnu, upotrebljivost. Tada je ipak moguć u situa- cijama u kojima nijedan od sudionika nema silom vlastitih izvora moći jednoznačnu moć nad drugima, odnos prema jednoznačnom stupnjevanju moći koje počiva na posjedniku moći, udaljenom od situacija a posredo- vano je pravom. Onaj tko u situaciji ima pravo, ima i moć mobilizacije moći. On nije upućen na »pomoć« onih koji ga okružuju — to je, kao što znamo, u visoko diferenciranim društvima vrlo nepouzdan mehani- zam³⁹ — nego raspolaže uzicom zvona za posjednika moći kojom se može poslužiti prema unaprijed poznatim pravilima. To pretpostavlja »pravno- državno« pravilo kôda da je pravo nužan i — što je barem isto toliko važno — dovoljan razlog za vršenje državne moći. Uz tu pretpostavku, koja je naravno, vrlo nevjerojatna, svagda samo nepotpuno funkcionirajuća tekovina, moguće je u određenom opsegu oduzeti društvu lokalne izvore moći i koncentrirati ih u jednom parcijalnom sistemu. Politički sistem društva preuzima proizvodnju, upravljanje i kontrolu moći za društvo.

Pravo ne garantira, međutim, učešće u društvenoj moći samo nemoć- nom; ono uređuje i zajedničko djelovanje različitih izvora moći, prije svega privredne, političke i vojne moći.⁴⁰ Uz pomoć dihotomije pravde i nepravde mogu se kondicionirati one komunikacije koje više posjednika moći po- vezuju u lance u kojima se jedan služi moću drugoga. Prihvatimo li sugestiju *Stinchcombe*⁴¹ da takve mogućnosti kondicioniranog posezanja za rezerva- vama moći drugih posjednika moći legitimiraju moć, onda se može spoz- nati da pravo kao kôd moći *strukturalno* (i bez vezivanja za određene vrijednosti ili čak uvjerenja podanika) proizvodi legitimnost. Legitimnost nije onda ništa drugo nego povezivanje kontingencije na području moći.⁴²

39

Vidi kao pregled istraživanja i daljnji putokaz *Macaulay, Berkowitz* (1970).

40

Nasuprot tome, čini se da se moć *odgajatelja* (u školi i obitelji) ne može prključiti, zato što teško može poprimiti pravni oblik. S prključenjem (ma kako pravno kondicioniranim) na eksterne izvore moći propada istovremeno zadaća odgoja. U mjeri u kojoj uopće počiva na sankcijskoj moći, on se na taj način ne može pojačati. Podjednako je teško moć odgajatelja pravno prilagoditi i vezati za političke ili sudske kontrole. Zapažena je studija slučaja uz taj problem *Rubingtona* (1965).

41

Vidi *Stinchcombe* (1968), str. 150. i slijedeća, 158. i slijedeće. Slična predodžba susreće se kod *Popitza* (1968) u misli da »bazična legitimnost« ima ishodište u »međusobnom priznavanju privilegiranih«. Usporedba tih dviju analiza *Popitza* i *Stinchcombea* osvještava, inače, to da je isti problem mnogo problematičniji na razini interakcijskih sistema, o čemu govori *Popitz*, nego na razini funkcionalno diferenciranih društvenih sistema, na kojoj kondicionalno integrira vrlo raznovrsne izvore moći.

42

Usp. o tome *Luhmann*, »Macht«, str. 68. i slijedeća.

Na ovom mjestu još nas ne interesiraju općedruštvene posljedice takve tekovine, nego određeni zahtjevi kôdu moći koji nastaju u vezi s njom. Moramo se zato vratiti našoj analizi konstitucije moći. Kao što smo vidjeli, moć ovisi o konstelaciji alternativa koju je moguće pobliže opisati, kao i o tome da li je posjednik moći *kontingentnim* odlučivanjem *kondicionalno* povezan s kombinacijama alternativa. Pri toj ishodišnoj situaciji važna je pretpostavka za funkcioniranje komunikacijskog medija to da je *moć* mogućnost i spremnost za to podaniku uvjerljiva. Drugim riječima kontingencija moći mora se prevesti u praksu koju se može očekivati s pouzdanjem, mora se učiniti vjerojatnom, a da time ne izgubi karakter kontingencije. Kôd moći mora sukonstituirati motivaciju i »uvjerljivost« motiva- cije posjednika moći.⁴³

To je problem osobito zbog toga što spremnost na efektivnu upotrebu sredstava moći, primjerice na vršenje fizičke sile, pogađa nepoželjne alternative samog posjednika moći. U komunikaciji moći leži saopćenje da posjednik moći radije ne bi htio realizirati svoju nepoželjnu alternativu — ali je ipak spreman na to. Negirana namjera mora se učiniti uvjerljivom. Tim problemom uvjerljivosti posjednika moći posebice se bavilo socijalno-psihološko istraživanje, istraživanje teorije igara kao i teorija zastrašivanja u međunarodnim odnosima. Ta se uvjerljivost smatrala bitnim uvjetom moći.⁴⁴ Ako nedostaje uvjerljivosti ili informacije o njoj, dolazi do opasnog testiranja moći, do iskušavanja spremnosti koja se često ireverzibilno razvija u pravcu realiziranja nepoželjnih alternativa.

U relativno jednostavnim sistemskim uvjetima kôd moći može golom snagom simbolizirati uvjerljivost, uz eventualnu potporu prigodnih primjera snage. To sredstvo simboličnog prikazivanja nediferencirane snage zakazuje u visoko kompleksnim, visoko diferenciranim sistemima.

Uvjerljivost se mora osigurati na drugi način. Na njeno mjesto stupa pravno shematiziranje i tehniciranje moći. Kondicionalno vezivanje alternativa samim pravom još se jednom kondicionalno programira. Kontingencija moći se regulira i time postaje proračunljiva. Kôd moći preuzima barem funkciju prikazivanja da je to tako. Problem uvjerljivosti volje i snage time se ne rješava, on zastarijeva, a na njegovo mjesto stupa drugi problem, naime problem informacije programiranog aparata moći. Podanik sada više neće špekulirati s pomanjkanjem spremnosti posjednika moći da upotrijebi svoja sredstva, nego s pomanjkanjem njegovih informacija o povodima za to.⁴⁵ To sugerira druge »rules of evasion« koja nemaju tenden-

43

Usp. o tome Luhmann, »Macht«, str.

21.

44

Usp. pregled istraživanja kod *Tedeschija* (1970).

45

Dok ispisujem ove retke, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (od 12. 8. 1972) izvještava da su se političari svih stranaka distancirali od zakonite, po nalogu državnog tužioca izvršene pretrage redukcijских prostorija ilustriranih novina,

čak je i savezni kancelar javno doveo u sumnju postupak državnog tužilaštva. Time se diskreditira pravo kao dovoljan povod za vršenje moći. Postavlja se pitanje na koji onda kôd gospodin Brandt želi osloniti svoju vjerodostojnost kao posjednik moći: na priznavanje njegovih dobrih namjera? Ili na činjenicu nadmoćne sile? Oba odgovora imala bi regresivan karakter; oni bi upućivali na društveno-političko stanje koje je pravnodržavnim kodiranjem političke moći upravo prevladano.

ciju da izazovu otvorenu borbu oko moći, koja su dakle u većoj mjeri kompatibilna s mirom.

9. Zbog simboličke generalizacije kôda moći (primjerice time što binarni shematizmi olakšavaju negiranje pa tako i paušalni postupak sa stvarnim situacijama) pojavljuju se *problemi konzistencije*. Moć se zbog toga može povećavati samo ako je osigurano da sama sebe neprestano ne diskreditira. To je, najzad, i uvjet da se može očekivati određeno ponašanje. Već je s obzirom na selekcijski učinak posjednika moći nužno da jedna tematska linija istakne koherenciju njegovih negacijskih učinaka. Povrh toga, na razini simboličkog kôda konzistencija moći kao takve postaje problem i zahtijeva simboličku kontrolu putem samog kôda.

To vrijedi prije svega u dva smisla: prilikom raspodjele jedinstvene moći na mnoštvo posjednika moći, dakle prilikom tvorbe lanaca, i pri fluktuiranju odnosâ moći zbog izmjene situacija koje tvore moć i preferencijskih struktura. Za oba problema moguće je unutar samog kôda moći ponuditi manje ili više upitna rješenja u obliku racionalizirajućih redukcija. Na prvi problem tvorbe lanaca kôd odgovara usvajanjem *hijerarhijsko-tranzitivnog poretka* odnosâ moći. On omogućuje da se za proizvodno veliki broj posjednika moći jednoznačno utvrdi tko je kome nadređen odnosno podređen i tko time ima veću moć. Hijerarhija ušteduje mjerenje moći, a napose borbu za razjašnjavanje nejasnih odnosa.⁴⁶ Na drugi problem fluktuiranja odnosâ moći kôd moći može odgovoriti premisom *postojanosti sume*. Ona pretpostavlja da je moć dana u određenoj količini tako da svaka promjena znači preraspodjelu. Koliko jedan dobije moći, toliko je drugi mora izgubiti. Kod jasno raspoznatljivih fronti sukoba, prije svega kod stvaranja partijâ, ta premisa dopušta brzi pregled nad posljedicama promjena moći. Moguće ju je formalizirati u obliku glasačkih postupaka koji izražavaju moć kroz glasove.

Hijerarhijski princip i princip postojanosti sume smisleni su uz suprotne pretpostavke: hijerarhijski princip propada ako dolazi do sukoba koji mijenjaju moć, zato što pretpostavlja da je sukobe moguće riješiti na temelju opstojeće raspodjele moći; obratno, princip postojanosti sume dobiva tek s obzirom na sukobe oko raspodjele moći svoju orijentacionu vrijednost. Oba principa logički se ne isključuju. Upotrebljavaju li se usporo, potrebno ih je organizacijski razgraničiti na osnovi pitanja da li i u kojim interakcijskim konstelacijama treba računati sa sukobima koji mijenjaju moć.

No treba istaći: hijerarhijski princip i princip postojanosti sume, moguće su komponente *kodâ* moći — a ne premise *teorije* moći.⁴⁷ Naprotiv, teorija moći mora biti u stanju da istražuje funkciju, uvjete primjenljivosti i, prije svega, upitni, manje ili više fiktivni karakter takvih ele-

46

O nastajanju hijerarhijâ iz nasilnih odnosa usp. Rammstedt (1973).

47

O kritici odgovarajućih teoretskih premisa vidi Luhmann (1969) str. 160. i slijedeće. Dok je kritika hijerarhije dobro poznata, na problem premise postojanosti

sume upozorio je prije svega Parsons (1963.2) vidi str. 250. i slijedeće i od istog (1963.b), str. 59. i slijedeće. Usp. dalje Lemmers (1967), a u vezi s procesom razmjene i izrabljivanja između centra i periferije Jessopa (1969).

menata kôda. Ona se sama mora osloboditi odgovarajućih premisa da bi ih mogla analizirati kao apstrakcije njihove predmetne zbilje.⁴⁸

10. Nemogućnost vezivanja teorije moći za normativna pravila samog kôda moći uočiti će se još jasnije ako se, prekoračujući dosada razmatrane redukcije (tvorba simbola, binarni shematizam, princip hijerarhije, princip postojanosti sume), upita o *daljnjim olakšanjima kalkulacije*. Komunikacijski medij ne smije previše zahtijevati od kapaciteta prerade informacija sudionika. I to je gledište koje je značajno za sve komunikacijske medije, a to je i varijabla čije se obličje mijenja prema vrsti medija i prema kompleksnosti društvene situacije u kojoj se pojavljuje.

Jedan dio problema prerade informacija kod svih se medija izuzima iz procesa jezične komunikacije i prepušta se opažanju. Ne samo ljubav, i moć postaje vidljiva. Pri tome pomažu amblemi hijerarhije, zatim simbolički mišljeni akti nasilja, ali i osobni nastup, prisutnost najviših posjednika moći u interakciji.

Sadržajno su informacijski problemi povezani s dva daljnja pitanja: s oblikom motivacije i s pripisivanjem selekcije. Neki kôdovi, primjerice ljubav i novac, dijelom rješavaju motivacijski problem putem selekcije već motiviranih partnera — uz odgovarajuće težak informacijski teret pri selekciji partnera. Odgovarajuće vrijedi za moć kada se tek moraju tražiti nosive kombinacije alternativa. To je teško zato što partneri spremni da se pokore moći nisu baš skloni da se sami javc, poput onih koji traže ljubav ili kupovinu, ili su zainteresirani za istinu. Stoga mnoge moguće kombinacije moći propadaju zbog preteškog informacijskog tereta. Informacijski teret smanjuje se kod sredstava moći kao što je fizička sila, koja su u velikoj mjeri nezavisna od motivacijskih struktura, ili kod organizirane moći koja počiva na unaprijed paušalno objavljenom pokoravanju, i time također — dokle god doseže! — operira neovisno o motivima.

To rješenje motivacijskog problema oslanja se na odgovarajuće rješenje problema pripisivanja. Motivi su potrebni samo tamo gdje se pripisuje djelovanje.⁴⁹ U slučaju djelovanja motiviranog moći selekcija se, iako se vrši obostrano, tendencijski pripisuje samo posjedniku moći, zato što onaj tko se pokorava moći ne izlazi ususret sa spoznatljivo vlastitim motivima. To, doduše, nije nužno tako. Ne oslobađa, primjerice, svako vršenje moći podanika od kaznenopravne odgovornosti. Međutim, kôd moći

48

Taj zahtjev da se medijsku teoriju učini analitički nezavisnom od normativnih kôdova samih medija zadržao bih — usprkos primjedbama *Habermasa* i drugih — čak i kod komunikacijskog medija Istine — ovdje međutim u posebnom obliku povratnog vezivanja medijske teorije za njen predmet. Medijska teorija za koju su, kao što smo vidjeli, čak logika i neproturječnost isprva značajke kôda istine, morat će vlastitim spoznajama odmjeriti svoju istinitost. Usp. *Habermas, Luhmann* (1971), str. 221. i slijedeće, 342. i slijedeće.

49

Ta izreka važi, naravno, samo u okviru ovdje prethodno akceptiranog pojma motiva (usp. *Luhmann, »Macht«*, str. 20. i slijedeća).

mora računati s tom *tendencijom* pomjeranja pripisivanja. On je može legalizirati i formalizirati, pružajući, primjerice, podaniku mogućnost da se »oficijelno« da prisiliti i tako oslobodi odgovornosti.⁵⁰ U kodovima koji su ekstremno specifični za moć, na primjer u vojsci, to se događa čak bez vlastitog doprinosa podređenih: za nejasnu zapovijed oficir preuzima odgovornost.

11. Kada generalizirani kôdovi komunikacijskih medija moraju pokriti i kombinirati mnoštvo takvih funkcija, povećava se s razinom zahtjeva i ispunjenja vjerojatnost da će sam kôd biti zapažen i prikazan artikuliranim simbolima i pravilima ponašanja. To je nužno osobito onda kada kôd dobiva oblik normi koje vrijede i u slučaju suprotna činjeničnog ponašanja, pa se zato moraju oslanjati na svoju formuliranost. Međutim, kako je moguće tematizirati sam kôd ako tematiziranja usput uvijek otvaraju i mogućnost negacije?

Svaka komunikacija pretpostavlja razinu njoj samoj neporecive prethodne sporazumljenosti. Već prema vrsti i spremnosti tematiziranja komunikacijskog procesa ta se razina neporecivosti mora mijenjati. U staroevropskoj tradiciji je za takva prethodna sporazumijevanja stajao na raspolaganju jezični oblik perfekcije.⁵¹ On uvodi, na primjer, politički oblik poretka ljudskog života kao »najdivniju« zajednicu.⁵² U pojmu perfekcije mogućnost povećavanja implicira samu sebe i svoj kraj; sama perfekcija se kao oblik realnosti može povećavati sve do ens perfectissimum, u kojemu relativna nesavršenost nalazi svoj temelj i mogućnost svoje kritike. Uz pomoć te logike perfekcije bilo je moguće formulirati neporecivost kôda na način istovremenog pokrivanja upotrebe negacije u kodiranim procesima. Učešće u perfektnoj istini impliciralo je mogućnost zablude, učešće u perfektnoj moći prihvaćanje ograničenja.

Logika perfekcije je propala vjerojatno iz različitih razloga, uz ostalo i iz čisto religioznih razloga širenja negacijskih potencijala.⁵³ Na području kôda moći pokretač je vjerojatno bila u kasnom srednjem vijeku nadolazeća diskusija o suverenosti i to posredstvom, još u stilu perfekcijske lo-

50 U birokratskim organizacijama postoje za to razrađeni rituali Kôdove moći koji imaju suprotnu tendenciju i, primjerice, dodjeljuju podređenome pravo i dužnost, a time i odgovornost da kod protupravnih naredbi odbiju poslušnost, zbog toga nije moguće provesti. Primjerice, na području vojske podređeni obično i ne dolaze na pomisao da bi se selekcija provođenja naredbe mogla pripisati njemu. Informacijski teret da se u *svim* situacijama kada se primaju naredbe ispita nije li to *iznimno* ipak slučaj, vjerojatno je tako velik da odgovarajuće pomjeranje odgovornosti ima malo izgleda na uspjeh. Pa ipak, i iluzijski elementi takve vrste mogu ispuniti određene funkcije u kôdu moći. Usp. o tome *Rostek* (1971).

51 Usp. *Lovejoy* (1936). O svezi perfekcije i negacije također i *Burke* (1961), posebno str. 283. i slijedeće.

52 (Kyriotaté) kod *Aristotela*, *Politika* (1252.a) Isto 5; *principalissimum* kod *Tome Akvinskoga* (1492), str. 1.

53 Tako kod postepenog potiskivanja ens quo maius cogitari nequit (*Anselm*) od strane ens infinitum (*Duns Scotus*) u kasnom srednjem vijeku, što je imalo posljedice za znanstveno priznavanje aktualne beskonačnosti svijeta, a da nije doticalo bogu pripadajuće atribute. O tome *Maier* (1947).

gike formulirane, definicije općinstva (Gemeinwesen) kao civitas superior non recognoscens.⁵⁴ Ma kakvi da su bili aktualni povodi, i bilo da su francuski ili talijanski izvori isprva više inspirirali tu diskusiju: unutar kôda moći tom se definicijom dobivaju veće slobode tematiziranja i veći negacijski potencijali, sve dok napokon tematiziranje kôda njega samoga ne učini kontingentnim i ne pokaže da je drugačije moguće.

Na probleme koji se time postavljaju kôd moći mora odgovoriti novim neporecivostima, jer kako bi inače bilo moguće komunicirati o kôdu, sumnjati u njega, obrazlagati ga ili mijenjati? Uobičajeno je da se na to pitanje odgovara pojmom legitimnosti.

Moć bi se, napokon, morala legitimirati. Pri tome se legitimnost definira vrijednosnim konsensom. Međutim, čini se da izostaje uspješno razjašnjenje onoga što se time misli. Moguće preciziranje dala bi teza da komunikacijom o kôdu jednog medija uvijek mora upravljati drugi medij.⁵⁵ Sistemsko-teorijski bi to značilo da medijski sistemi u svojim najvišim simbolima gube autonomiju i da su najosjetljiviji na okolinu. Pri tome je zajedno s Parsonsom moguće predočiti hijerarhijsku konstrukciju upravljačkih medija.⁵⁶ Tada se dopijeva u poteškoće s pitanjem kako je još moguća komunikacija o kôdu najvišeg medija. Prisiljeni smo biti nedosljedni i kod najvišeg medija napustiti princip tuđeg upravljanja najvišim medijskim simbolima. Svako bi društvo, prema tome, bilo upućeno na posljednje, za nj nekongruentne temelje, kojima se mogu limitirati i kontrolirati kontingencija i promjenljivost. Međutim, to proturječi fenomenološki dokazivim osebjnostima smislenog orijentiranja. Neizostavno mu pripada upućivanje na druge mogućnosti. Osim toga, takva teza o apsorpciji kontingencije od strane najviših principa ne može se pomiriti s historijski danim misaonim iskustvima, primjerice s iskustvima o predodžbi perfekcije.

Načelno drugačije izgledala bi teorija koja bi problem tematiziranja kôda pokušala riješiti preko istraživanja medijski i sistemski specifičnih oportunitetima. Dobije li, primjerice, kôd moći s pravom svoje drugo kodiranje, pa na taj način čak i najviši posjednici moći mogu činiti nepravdu, a čak i najslabiji među slabima mogu imati pravo i u slučaju spora mogu dobiti za pravo, pitanje o prednosti moći, odnosno prava u sistemu mora se reflektirati, iako i tada ostaje strukturalno neodlučeno. Jer, drugo kodiranje ne znači da se preferencije moć i pravda, odnosno nemoć i neprav-

54 Usp. Calasso (1951); von der Heydt (1951); Quaritsch (1970), str. 80. i slijedeće.

55 Jedan od najpoznatijih primjera za to je Kelsenovo učenje o temeljnoj normi, ako se nju koja treba obrazložiti zakonito vršenje moći pojmi kao spoznajnoteorijsku hipotezu. Usp. na pr. Kelsen (1960). Druga verzija te misli je poznata teza Jürgena Habermasa da svaka moć u diskursu mora sebi postaviti pitanje o vlastitom obrazloženju.

56 Usp. npr. Parsons (1964. b). Prema Parsonsu, medij power kontrolira u socijalnim sistemima medij influence, a medij influence kontrolira medij value commitments. Vidi u pojedinostima Parsons (1963.b) i (1968).

da poklapaju — to bi bilo ne samo politička utopija nego i strukturalna greška — ono znači da se disjunkcije moć/nemoć i pravda/nepravda dovode u međusobni odnos. Kod te strukture zaključna se problematika mora riješiti različito od slučaja do slučaja, dakle oportunistički.⁵⁷ Strukturalno je važno da se onda spriječi trajna identifikacija i da odluke ni tematski niti svojim implikacijama ne vode tome da je posjednik moći uvijek u pravu. Najviše što mu se može dopustiti jest »legibus solutus«.⁵⁸ Time se nipošto ne zagovara vraćanje na proizvoljno, iracionalno odlučivanje i/ili na neposredno postojeće.⁵⁹ Naprotiv, radi se o tome da se nasuprot kôdu koji postaje kontingentan, za konkretne situacije koje su prethodno strukturirane samim kôdom dobiju pomagala u orijentiranju, učenju i odlučivanju. U pojedinostima valja praviti razliku između životnoga svjetsko-praktičnog oportunizma, njegova znanstvenog istraživanja i oportunističkog postupka same znanstvene analize.

Daljnja je konzekvencija drugog kodiranja nemogućnost da se ključna problematika (staroevropski: perfekcija) kôda moći moralno artikulira. Moral asocira simbole kôda s uvjetima u kojima se ljudi međusobno mogu poštovati. Ako, dakle, dvije disjunkcije međusobno treba da budu povezane, ali se više ne smiju poklapati, ako dakle i najviši posjednik moći može učiniti nepravdu, sjaj njegove vladavine ne može se više prikazati jedinstvenom formulom perfekcije koja bi se istovremeno mogla moralno kvalificirati. Moralni zahtjev posjedniku moći da ne čini nepravdu i dalje vrijedi, ali gubi svoju društvenu relevantnost. On više ne označuje istovremenu prirodu društva ili realnu perfekciju moći, nego postaje stvar »čistog morala« koji se može pokušati autonomno utemeljiti u subjektivnosti svijesti.

Za potrebe vrlo kompleksnih društvenih poredaka i poredaka moći simptomatično je to što potpuno razvijeno građansko društvo ne upotrebljava medijsku hijerarhiju za upravljanje politikom (ne legitimira, dakle, politiku istinom), nego je za to izgradilo novi politički kôd s visokim afinitetom za oportunizam, naime dihotomiju *progresivnoga* i *konzervativnoga*. Ta dvojna paradigma ispunjava stroge pretpostavke kôda u gornjem skiciranom smislu: pogodna je za to da bilo kojoj političkoj temi dodijeli suprotan stav. Sve dano, ako se uspješno politizira,⁶⁰ može se tematizirati s progresivnog reformskog stajališta, i obratno, svakom prijedlogu za promjenu mogu se suprotstaviti obrazloženja i argumenti u prilog danoga.

57

Usp. kao primjer za mnoge druge *Bünger* (1946), str. 27. i slijedeća, 66. i slijedeće; ili mjesto kod Pavla D 32, 33: »Ex imperfecto testamento legata vel fideicommissa imperatore vindicare *inverecundum* est: *decet enim tantae malestati eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur*« (podvukao Niklas Luhmann).

58

O porijeklu i srednjovjekovnoj upotrebi te formule iz *digesta* (D 1, 3, 31) usp. *Esmein* (1913); *Krause* (1952), str. 53. i slijedeće; *Tierney* (1962-a 63). Ona je

prvobitno značila samo konkretno formuliranu privilegiju samovoljnog oslobađanja npr. od građevinskih propisa.

59

Od čega među ostalima strepi *Lipp* (1972). Pitanja u tom pravcu postavio je (usmeno) i Rainer Baum.

60

Usp. str. 33. i slijedeće.

61

O kreaciji i karijeri političkih tema usp. također *Luhmann*, *Javno mnijenje* (1971.a), str. 9—34.

Sam kôd ne sadrži brane za promjenu ili održanje, on je formalan i upravo zbog toga u isti čas univerzalno i tematski specifično primjenljiv. Kôd uzrokuje gotovo prisilno podvajanje političke zbilje, on pripada strukturi političkih tema, postao je uvjetom politiziranja tema. Pojavi li se tema, javljaju se i progresivne i konzervativne snage, bez obzira na to kako se one onda ideološki oboružavaju iz kataloga natuknica povijesti.

Nije slučajno što građansko društvo za kodiranje politike upotrebljava shemu u kojoj se vrijeme pojavljuje kao ono koje određuje strukturu. Također bi se moglo pokazati zašto taj politički kôd sa svojom vremenskom strukturom potiskuje vremenski neutralan pravni shematizam.⁶² Koliko god su ta pitanja interesantna, mi ih ovdje ne možemo dalje slijediti.⁶³ Treba samo utvrditi da je upravo taj politički kôd, zahvaljujući svojoj formalnosti i svojoj vremenitosti, kompatibilan s oportunizmom, pa tako prišteduje društvu vezivanje za čvrstu medijsku hijerarhiju.⁶⁴

U okviru toga političkog kôda moguće je problematizirati druge kôdove. Neke daljnje pretpostavke za takvo problematiziranje kôda možemo navesti, iako jedva da ima istraživanja koja bi na to bila usmjerena, naime: (1) dovoljna sigurnost na razini jednostavnih interakcijskih sistema s obzirom na mogućnost nastavljanja interakcije;⁶⁵ (2) privremeno dovoljni ekvivalenti za kôd-funkcije u strukturi i razumijevanju okoline interakcijskih sistema — primjerice uvjerljivo — zajednička situacijska definicija u izričitim ratnim stanjima; (3) raspoloživost sporednih kôdova u istom mediju koji mogu pomoći nošenju dijela funkcija problematiziranih simbola kôda, a privremeno čak mogu preuzeti funkciju supstituta — primjerice reputacija pored istine, neformalna pored formalne moći, obiteljska povijest s isprepletenim biografijama pored ljubavi;⁶⁶ i (4) u pojedinostima vrlo kompleksne pretpostavke sposobnosti učenja koje omogućuju da se za problematizirane dijelove kôda dovoljno brzo nađu alternative.

Za razliku od uobičajenih diskusija o legitimnosti, nakon svega toga ne vidim problem ni u dovoljnom (možda čak logički uvjerljivom) obrazloženju kôda moći niti samo u njegovu *faktičkom prihvaćanju* na osnovi mješavine konsensa i nasilja, nego u *strukturama i procesima koji omogućuju i kontroliraju postajanje kôda kontingentnim*. Obrazloženje i prihvaćanje

62 Razmišljanja koja se na to nadovezuju vidi u mom izlaganju 1973.e.

63 Opsežnu analizu vidi *Luhmann* (1974.b).

64 Kao već kod drugog pravnog kodiranja moći, i ovdje se kod političkog drugog kodiranja mogu zamijetiti tendencije prema naivnim direktnim asocijacijama preferencija koje se onda, što je značajno, ne obrazlažu sistemski strukturalno nego moralno — primjerice postulat da moć treba da bude progresivna (a ne konzervativna), što prema logici političkog kôda izaziva protutezu: moć treba da bude konzervativna (a ne progresivna).

65 Na ovome posebno počiva, vjerojatno velika, fluktuacija normi u arhajskim društvima. O tome kako interakcijski konsens potkopava važenje normi usp. također *Luhmann* (1972.b.), sv. I, str. 39, 149; sv. II, str. 267. i slijedeće, s daljnjim referencama.

66 Usp. str. 41. i slijedeću.

samo su aspekti (znanstveno manjkavo formulirani aspekti) tog općeg problema kontrole kontingencije. U toj apstraktnoj formuli ostaju sačuvani stari problemi,⁶⁷ ali se pomjeraju naglasak i pogled na posljedične probleme. U središte dolazi pitanje kako je moguće da se *pri visokoj kontingenciji kôda održi diferencijacija*; naime da se, s jedne strane, spriječi da svi komunikacijski problemi istovremeno ne postanu uvijek i problemi kôda, da se dakle stope struktura i proces, a s druge strane, da se spriječi slom diferenciranja različitih medijskih kôdova i zasnivanje moći na istini, ljubavi ili na novcu.

Prijevod: Nenad Zakošek

67

Mislim da je utoliko opravdano i dalje upotrebljavati pojam legitimnosti, odnosno legitimacije. Tako u: *Luhmann* (1969.a).